

11.

Het boek voor de koning

(*King Albert's Book*, kerstmis 1914)

De Belgische koning Albert I (1875-1934) groeide in de eerste oorlogsmaanden uit tot een internationale held. Hij belichaamde de onverzettelijkheid van zijn volk dat zo dapper streed tegen de Pruisische indringer. De koning was opperbevelhebber van zijn leger en leefde vóór en met zijn troepen. In Frankrijk, Groot-Brittannië maar ook in Nederland werd zijn heldhaftigheid bezongen en bewonderd. Kort voor de Duitse aanval op Antwerpen in oktober 1914, publiceerde het *Eindhovens Dagblad* een commentaar onder de titel 'Albert de dappere', waarin het vaststelde dat het geteisterde Belgische volk een 'Homerische strijd' voerde.

En aan het hoofd dezer heldenschaar heeft zich in de geschiedenis voor altijd een onsterfelijken roem verworven Albert I, Albert de dappere. Als een Saul boven zijn landgenooten en onderdanen uitstekende door zijn rijzige gestalte, doet hij dit ook door zijn zelfverloochening en moed. De bijna schuchter-bescheiden optredende jonge monarch – zoo als wij hem ook hier in Holland hebben leeren kennen – blijkt soldaat te zijn in hart en nieren en in zich om te dragen het meest levendig brandend vuur van patriotisme en een schat van allerlei krijgsmansdeugden.¹

De rappe val van de stelling Antwerpen deed niets af aan de toen al mythische krijgsmansdeugden van de koning. Het Belgische leger trok zich terug achter de IJzer. Volgens menig krantenbericht was Albert ook daar altijd te vinden in de voorste loopgraven, leiding gevend met een sigaret tussen de lippen en geen moment geïmponeerd door de granaten die over zijn hoofd vlogen of rond hem insloegen. De oorlogscorrespondent van *De Tijd* droeg zijn steentje bij aan de mythevorming rond de koning:

Ook aan de stellingen, die thans langs de kust verdedigd worden door de Belgen, gaat de moedige koning de zijnen voor. In de oogenblikken, waarin gepoosd wordt van den strijd, is hij van de soldaten een koninklijke kameraad. Hij glimlacht als men hem spreekt over de geweldige politiemacht, waarmee de Duitse keizer zich te velde omringt. Ik heb koning Albert meer dan eens te midden zijner soldaten, in allen eenvoud, de soep zien gebruiken. Herhaaldelijk ook heeft hij 's morgens de geurige broodjes, die een genegen hand hem had bereid, ter zij gelegd, om soldatenbrood te

---

¹ *Eindhovens Dagblad*, 9 oktober 1914.

vragen. Dat sterkt de Belgische jongens. Ze voelen, dat ze met hun koning één hoofd en één hart vormen in dezen strijd.²

Koning Albert aan het front, 1914; zijn soldaten moesten letterlijk naar hem opkijken

De koning zorgde ook dat de hoop op betere tijden bleef gloren. In een proclamatie beschreef hij de terugtocht uit Antwerpen als een verstandige maatregel omdat het Belgische leger daardoor intact was gebleven: ‘Door aanvulling met recruten en vrijwilligers kan het veldleger weer volledig op sterkte gebracht worden, zoodat het den strijd kan voortzetten aan de zijde van de Fransche en Engelsche legers.’³

De saamhorigheid tussen de geallieerde strijdkrachten was in werkelijkheid niet zo groot als de tekst van de proclamatie deed voorkomen. Koning Albert had zo zijn bedenkingen over zijn militaire bondgenoten: de Britse steun bij de verdediging van Antwerpen was te laat gearriveerd en te gering in omvang geweest om de val van de stad te voorkomen. Na de terugtocht naar de IJzer drong de Franse bondgenoot aan op een tegenoffensief zonder daar zelf voldoende verse troepen voor beschikbaar te stellen. Albert was een koning die in dit verband meer gaf om zijn volk dan om zijn land: de ervaringen van de eerste oorlogsmaanden hadden hem geleerd dat offensieven gepaard gingen met grote verliezen en weinig terreinwinst, en hij was niet bereid zijn soldaten aan de ongebreidelde Franse aanvalslust op te offeren. Hij stoorde zich aan het gebrek aan realiteitszin bij de Franse legerleiding, zoals hij zich ook stoorde aan de geringschattende wijzen waarop de Franse generaal Ferdinand Foch (1851-1929) met hem sprak over het Belgische leger.⁴ Hij zou er

---

² ‘Koning Albert bij zijn troepen’, in *De Tijd*, 30 oktober 1914.

³ *Het Vaderland*, 28 oktober 1914, Avondblad.

⁴ Luc Vandeweyer, *De Eerste Wereldoorlog: koning Albert en zijn soldaten* (Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 2005), 118, 113.

zelfs de voorkeur aan hebben gegeven om zijn leger terug te trekken tot in Frankrijk, om de soldaten daar op krachten te laten komen en te herbewapenen, maar de Franse opperbevelhebber Joseph Joffre (1852-1931) wist hem – niet zonder moeite – over te halen achter de IJzer stelling te nemen.⁵

De Belgische koning die zich aan het hoofd van zijn troepen had ingegraven om het laatste stukje vaderland uit handen van de brute invasiemacht te houden, versterkte het romantische beeld van de koning-soldaat alleen nog maar. Voeg daarbij het feit dat Albert de koning was van een klein en neutraal land dat door de Germaanse horden onder de voet was gelopen en je had de ideale goed/fout tegenstelling waar propagandabureaus zo graag mee werkten.

Op Kerstdag 1914 verscheen in Londen *King Albert's Book, a tribute to the Belgian King and the People from representative men and women throughout the world*. Het boek was een uitgave van de Britse krant *The Daily Telegraph*, in samenwerking met uitgeverij Hodder & Stoughton en het geesteskind van de Engelse schrijver Hall Caine, die tevens als hoofdredacteur was opgetreden en de inleiding had geschreven. De betrokkenheid van een Britse krant en uitgeverij Hodder & Stoughton, de huisuitgeverij van het propagandabureau, lieten er geen twijfel over bestaan dat het hier niet ging om een 'spontane' actie, maar om een weloverwogen propagandistisch initiatief dat er op gericht was de (toen nog) neutrale grootmachten Amerika en Italië te winnen voor de geallieerde zaak. De Amerikaanse president Woodrow Wilson (1856-1924) was gevraagd om een bijdrage, maar hij had beleefd geweigerd, wel beseffende uit welke on-neutrale hoek de wind waaide.

Thomas Henry Hall Caine (1853-1931) was in 1914 een van de succesvolste auteurs van het Groot-Brittannië. Hij vestigde zijn reputatie met een vijftiental sensatieromans over smeulige onderwerpen als moord, buitenechtelijke relaties, onwettige kinderen, echtscheiding en infanticide, die alle vele herdrukken beleefden en in veertien talen werden vertaald. *The Eternal City* (1901), een verhaal over het opkomende socialisme en een driehoeksverhouding in Rome, was de eerste roman waarvan wereldwijd meer dan een miljoen exemplaren werden verkocht.

Caine was een van de 25 auteurs die waren uitgenodigd voor een vergadering op 2 september 1914 in Wellington House, het hoofdkwartier van de het Britse propaganda-apparaat. Alle aanwezigen hadden hun medewerking toegezegd,⁶ en Caine was naast *King Albert's Book* in de loop van het eerste oorlogsjaar verantwoordelijk voor propagandistische artikelen die verschenen in Engelse, Amerikaanse en Italiaanse kranten. Zijn bijdragen aan de *Daily Telegraph* werden in 1915 gebundeld: *The Drama of 365 Days: Scenes in the Great War* (Heinemann, 1915).

---

⁵ Sophie de Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog: het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog* (Amsterdam: Atlas, 1997), 98-9.

⁶ Peter Buitenhuis, *The Great War of Words: literature as propaganda 1914-1918 and after* (London: B.T. Batsford, 1989), 14-5.

Voor *King Albert's Book* leverde hij alleen het voorwoord, maar ook daar was de propagandaboedschap onmiskenbaar aanwezig. België, Frankrijk en Groot-Brittannië vochten een strijd voor de vrijheid en hadden dat gedaan vanaf het moment dat koning Albert zijn 'ontroerende oproep' om steun had gedaan aan zijn Franse en Britse bondgenoten. In werkelijkheid was die oproep een reactie geweest op een Brits aanbod om een 'gezamenlijke actie' tegen de Duitse indringer te ondernemen, en in het Belgische antwoord was dat veranderd in een 'gezamenlijke en gecoördineerde actie', om te benadrukken dat het Belgische leger onder bevel van zijn koning *zelfstandig* wenste te opereren.⁷ Maar het was Caine te doen om Albert neer te zetten als de koning van een klein, neutraal land, dat het als zijn plicht had gezien zich tegen een grootmacht te verzetten, niet alleen om het eigen neutrale grondgebied te verdedigen, maar ook om zo op te staan voor de internationale rechtsorde, die het Pruisische militarisme zo bruut aan zijn laars gelapt had:

this book is published as the united voice of the world's gratitude to Belgium for her unexampled heroism, and of its sympathy with her in the heavy price she has to pay in discharging the sublime duty which Destiny laid upon her of fighting by our side for the liberties of all.

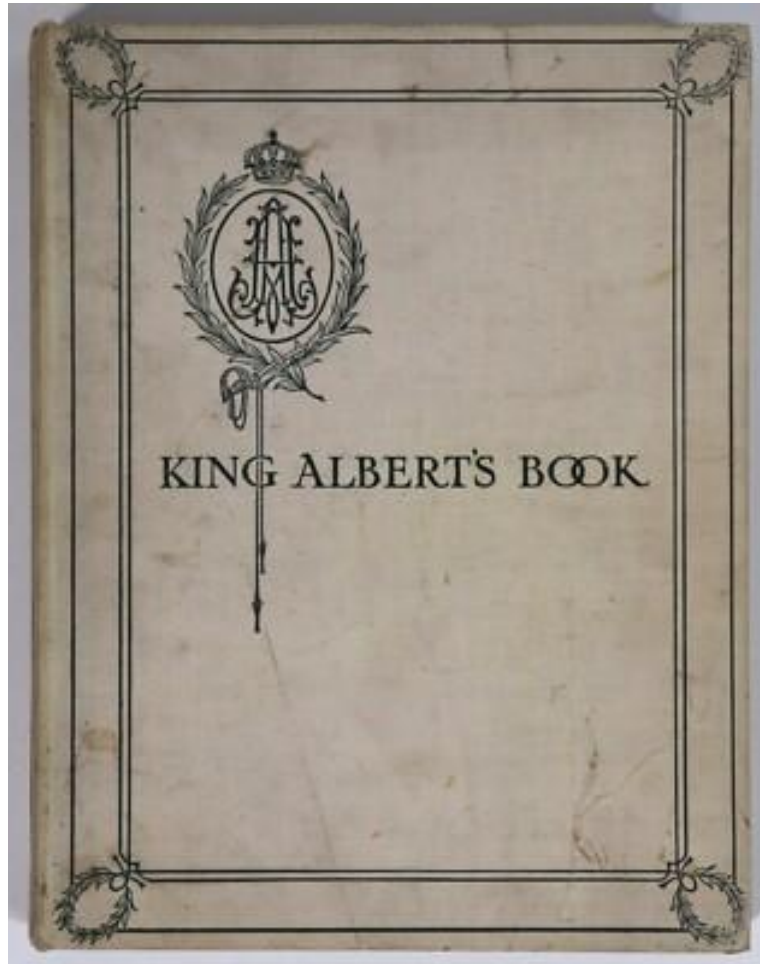
De schijn van objectiviteit wordt gewekt doordat Duitsland consequent *niet* te noemen als de agressor, maar dat is ook helemaal niet nodig: door Albert en België voortdurend te associëren met vrijheid, rechtsorde, neutraliteit, plicht, lijden en kwetsbaarheid wordt Duitsland impliciet gebrandmerkt als het Kwaad in de wereld.

Caine sloot zijn voorwoord af met het uitspreken van de hoop dat *King Albert's Book* in de kersttijd, waarin de vredesgedachte overheerste, zou kunnen dienen als een spirituele adhesiebetuiging van 'de beschaafde wereld' aan de miljoenen lijdende Belgen. Maar ook als een financiële: De opbrengsten van het boek gingen naar het *Daily Telegraph Belgium Fund*, een fonds dat diende om de Britse inspanningen voor het ontvangen en onderhouden van Belgische vluchtelingen in Groot-Brittannië te ondersteunen.

King Albert's Book bevat ruim tweehonderd bijdragen van internationaal bekende politici, diplomaten, juristen, ondernemers, journalisten, wetenschappers, schrijvers, musici en kunstenaars, maar het overgrote merendeel van hen is Brits. De bijdragen variëren in lengte en inhoud, van héél kort – de Amerikaanse kardinaal James Gibbons (1834-1921) kwam niet verder dan: 'I GLADLY subscribe my name to *King Albert's Book*' – tot meer dan een pagina lang. Velen spreken hun afschuw uit over het grote onrecht dat België is aangedaan en koppelen daaraan bewonderende woorden voor de onverzettelijke koning en het moedige Belgische volk. In die zin is het boek echt een boek voor de Belgische koning, want voor de gemiddelde lezer gaan al die afkeuring en verontwaardiging van het één en de waardering en loftuitingen voor de ander al snel vervelen.

---

⁷ Jan Velaers, *Albert I: koning in tijden van oorlog en crisis 1909-1934* (Tielt: Lannoo, 2009), 203-4.

De saaie regelmaat wordt enigszins doorbroken door de bijdragen uit de creatieve sector: er zijn gedichten van onder ander van Rudyard Kipling en Thomas Hardy en composities van Edward Elgar (1857-1934) en Claude Debussy (1862-1918), sommige schrijvers, zoals William de Morgan (1839-1917) en Arnold Bennett (1867-1931), halen herinneringen op aan het vooroorlogse België of schrijven over Belgische dichters (Edmund Gosse, 1849-1928), anderen schrijven korte oorlogsschetsen (Flora Annie Steel en John Galsworthy) of persoonlijke bespiegelingen (Mrs Humphrey Ward en Israel Zangwill).⁸

Echt interessant wordt het zelden. Henry Rider Haggard (1856-1925), auteur van de populaire avonturenromans *King Solomon's Mines* (1885) en *She* (1887), vergeleek de Duitse verwoesting van België met de hertog Alva's schrikbewind in de Nederlanden, in de hoop daarmee troost te bieden: 'Holland recovered and grew great in freedom'; de dichteres Alice Meynell (1847-1922) geloofde dat het Vlaams eeuwen her ook als dode taal zou overleven als de taal van het heldendom; veldmaarschalk Lord Roberts dankte de Belgen voor hun verzet, omdat de Britten dat de tijd had gegeven hun eigen verwaarloosde verdediging op orde te brengen; en de Zweedse socialistenleider Hjalmar Branting (1860-1925) beweerde

---

⁸ Flora Anna Steel (1847-1929) en Mrs Humphery Ward (1851-1920) waren Engelse schrijfsters; John Galsworthy (1867-1933) had in 1906 het eerste deel van romancyclus *The Forsyte Saga gepubliceerd*; het laatste deel zou verschijnen in 1921. Israel Zangwill (1864-1926) was de Joods-Engelse auteur van het toneelstuk *The Melting Pot* (1908) over het leven van een joodse immigrantenfamilie in Amerika.

dat het Zweedse volk door de Belgische inval zijn doorgaans pro-Duitse houding was gaan herzien. Het meest pikant was een gedicht van de Engelse dichter William Watson (1858-1935), ‘To His Majesty King Albert’:

Receive, from one who hath not lavished praise
On many Princes, nor was ever awed
By Empire such as grovelling slaves applaud,
Who cast their souls into its altar-blaze,—
Receive the homage that a freeman pays
To Kinghood flowering out of Manhood broad,
Kinghood that toils uncovetous of laud,
Loves whom it rules, and serves the realm it sways.

Watson was een populaire Victoriaanse dichter geweest tot hij zich aan het eind van de negentiende eeuw herhaaldelijk uitsprak *tegen* de Britse militaire interventies in Afrika. Hij was een verklaard tegenstander van de Boerenoorlog (1899-1902) en toonde grote sympathie voor de vrijheidsliefde van de Boeren. Het opsluiten van burgers in concentratiekampen vond hij een schanddaad die Engeland nog lang zou achtervolgen: ‘A naked people in captivity; / A land where Desolation hath her throne; / The wrath that is, the rage that is to be: / Our fruits, whereby we are known.’⁹ Zijn bewondering voor koning Albert is dan ook niet los te zien van Englands imperialistische houding: waar hij zich afkeert van zijn jingoïstische landgenoten (de ‘grovelling slaves’), waardeert hij koning Albert juist als een staatshoofd dat zich inzet voor zijn volk zonder ze te paaien met koloniale ambities. Watson gaat niet zo ver dat hij een parallel trekt tussen de Duitse inval in België en de Britse verovering van Transvaal en Oranje-Vrijstaat, en *King Albert’s Book* was daar ook de plaats niet voor, maar voor een goed verstaander was die vergelijking niet eens zo heel ver weg.

Het meest aantrekkelijke in *King Albert’s Book* zijn de visuele aspecten. Ten eerste zijn bij de meeste bijdragen de handtekeningen van de auteurs afgedrukt, wat voor enige afwisseling zorgt in de verder nogal gelijklopende teksten. Maar het zijn vooral de illustraties van de kunstenaars die opvallen. Sommigen putten daarbij uit bestaand materiaal, maar velen leverden oorspronkelijk werk, geïnspireerd door de oorlogsactualiteit.

Een van de meest in het oog springende is ‘Unconquerable’ (‘Onoverwinnelijk’) van de toen zeer bekende Engelse schilder en illustrator Arthur Rackham (1867-1939). De tekening wordt gedomineerd door een allegorische vrouwenfiguur die België voorstelt. Ze draagt een aan flarden geschoten Belgische vlag met op de achtergrond de rokende puinhopen van een verwoeste stad. De kracht van de tekening ligt in de houding en gelaatsuitdrukking van de vrouwenfiguur, onversaagd en ongebroken, die nog steeds pogingen doet om de vaderlandse driekleur te laten wapperen, hoewel de vlaggenstok is afgebroken. Achter haar verheft een rijzende zon zich boven de grauwe rookwolken, als symbool van een hoopvoller toekomst.

---

⁹ William Watson, ‘Harvest’, in *For England: poems written during estrangement* (London: John Lane, The Bodley Head, 1903), 50.

Er zijn in het boek veel van dit soort allegorische voorstellingen, en niet altijd even toepasselijk: de bijdrage van de Engelse kunstschilder Briton Rivière (1840-1920) toont Sint George en de draak, wat helemaal niets met België en koning Albert van doen had, aangezien Sint George de beschermheilige van Engeland was. Datzelfde gold voor 'The Walls of Old England' van Sir Edward Poynter (1836-1919), een Engels landschap dat misschien over de Britse defensie zou kunnen gaan, maar toch zeker niet over de Belgische. Het schilderij van zijn collega Sir Luke Fildes (1843-1927) dateerde uit 1899, maar 'Motherless' was weer actueel geworden omdat de vader en het moederloze kind Belgische vluchtelingen zouden kunnen voorstellen.

De Nederlandse inbreng in het boek was zeer gering. Alleen de schrijvers Louis Couperus (1863-1923) en Frederik van Eeden (1860-1930) waren om een bijdrage gevraagd, en die

waren beide bijzonder kort, zonder een reproductie van hun handtekening, en weggestopt achter in het boek. Couperus schreef een boodschap van hoop omdat het slachtoffer uiteindelijk toch altijd gewroken zou worden door het Lot en de Gerechtigheid. Van Eeden haalde de tien woorden nog niet eens: 'Homage and sympathy for the Belgians and their King,' en evenaarde daarmee het korthedsrecord van kardinaal Gibbons. De Nederlandse dichter Edward B. Koster (1860-1937) had een Franstalig sonnet 'Aan België' ingestuurd, maar zijn inzending was niet door de selectieprocedure gekomen.¹⁰

De enige Nederlandse kunstenaar was W.L. Bruckman (1866-1928), die waarschijnlijk niet was gekozen omdat hij tot de meest prominente Nederlandse kunstschilders behoorde, maar omdat hij op dat moment werkzaam was in Londen. Hij leverde een vooroorlogs schilderij van de St. Pieterskerk in Leuven, de kerk die zwaar beschadigd was tijdens de Duitse verwoesting van Leuven, eind augustus 1914.

King Albert's Book kostte in Nederland rond de twee gulden (de prijs van een gemiddelde Nederlandse roman) en kreeg in de pers een gemengde ontvangst. Sommige kranten vonden het een fraai verzorgd boek dat een nobele zaak diende: de opbrengsten kwamen ten goede van de Belgische vluchtelingen in Engeland. Maar het aantal Nederlandse en Vlaamse bijdragen was toch wel erg gering. Het satirische tijdschrift *De Ware Jacob* noemde het om die reden 'een prulboek' en stelde voor er een speciale Nederlandse versie van te maken.¹¹ Het weekblad *Panorama* was zich welbewust van de propagandawaarde: de Belgische koning werd in het geallieerde kamp 'vereerd als de personificatie van hoge vorstendeugden en de uitverkoren vertegenwoordiger van een dapper volk, dat de zaak der verbondenen, met opoffering van goed en bloed, een niet hoog genoeg te schatten dienst heeft gedaan'.¹² Toch was het een boek dat zeker de moeite waard was om aan te schaffen, al was het alleen maar om daarmee de opvang van de Belgische vluchtelingen te steunen. Volgens het blad had de Nederlandse importeur al 2400 bestellingen binnengekregen, wat een goede verkoop beloofde.

De laatste bladzijde van *King Albert's Book* is gewijd aan de zelfgenoegzaamheid. Redacteur Hall Caine bezingt zijn eigen land in een sonnet waarin hij beweert dat God Brittannië 'Groot' had gemaakt omdat het zich onbaatzuchtig ontfermde over de zwakkeren. *King Albert's Book* was daar een tastbaar voorbeeld van. In de laatste bijdrage prijst de (Franstalige) Belgische dichter, toneelschrijver en Nobelprijswinnaar (in 1911) Maurice Maeterlinck (1862-1949) redacteur Hall Caine voor zijn inspanningen en vooral voor zijn Inleiding, die hem tot tranen had geroerd. 'De tout mon coeur, merci!'

---

¹⁰ Het werd alsnog afgedrukt in het *Algemeen Handelsblad* van 8 januari 1915, Avondblad.

¹¹ *De Ware Jacob*, 9de jaargang nr. 52, p. 299 (maart 1915).

¹² *Panorama* no. 10, 3 februari 1915, 74.